

ТҮРКИЯ МЕН РЕСЕЙДІҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ЖҮЙЕСІНДЕГІ ҚАЗІРГІ ОРНЫ МЕН РӨЛІ

**Венера
ИЗТАЕВА***

саяси ғылымдарының кандидаты, Абылай хан атын. ҚазХҚЖӘТУ-нің Қазіргі Қазақстан тарихы және дүниетанымдық ғылымдар кафедрасының доценті, Алматы, Қазақстан, iztaeva.venera@mail.ru

**Лаура
АБЖАПАРОВА**

PhD доктор, кәсіби халықаралық қатынастар кафедрасының қауымдастырылған профессоры, Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Алматы, Қазақстан, abzhaparova.l@ablaikhan.kz, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-3045-3649>

Қолжазбаның редакцияға түскен күні: 07/12/2022

DOI: 10.52123/1994-2370-2023-976

ӨОЖ 327.5

ҒТАХТК 11.25.91

Аңдатпа. Мақалада Түркия мен Ресей арасындағы екі жақты дипломатиялық қарым қатынасты талдай отырып, халықаралық қатынастар саласында олардың алатын рөлі мен маңыздылығын талдаймыз. Түркия мен Ресей арасындағы қарым-қатынастардың ұзақ тарихы бар. Қырғи қабақ соғыстың аяқталуы екіжақты қатынастардың құрылымын өзгерткен жоқ. Екі жақтың саяси бастамасымен Түркия мен Ресей 2000 жылдардың басында ынтымақтастыққа баса мән бере бастады. Содан бері Анкара мен Мәскеу әртүрлі салаларда тығыз ынтымақтастықта. Алайда Ресей мен Түркияның ұлттық мүдделері Кавказдан бастап Таяу Шығыс пен Қара теңізге дейінгі аумақтарға қатысты сұрақтарда келгенде өзгеріп отырды. Біз үшін екіжақты қарым-қатынастар нені құрайтынын және маңызды мүдделер қайшылығына қарамастан, бұл мемлекеттер арасындағы ынтымақтастық қалай дамып жатқанын талдау маңызды, өйткені оның аймақтық ғана емес, сонымен қатар жаһандық маңызы бар. Оның үстіне екіжақты қарым-қатынастардың динамикасы болашақ тенденцияларды түсінуге көмектеседі.

Түйін сөздер: дипломатия, ұлттық мүдде, қайшылықты мүдделер, «Украина мәселесі», медиациялық рөл, сыртқы саясатының трансформациясы, ресей-түрік қарым-қатынасының заманауи ерекшеліктері.

Abstract. In the article, analyzing the bilateral diplomatic relations between Turkey and Russia, we analyze their role and importance in the field of international relations. Relations between Turkey and Russia have a long history. The end of the Cold War did not change the structure of bilateral relations. With the political initiative of both sides, Turkey and Russia began to emphasize cooperation in the early 2000s. Since then, Ankara and Moscow have been closely cooperating in various fields. However, the national interests of Russia and Turkey differed when it came to questions related to territories from the Caucasus to the Middle East and the Black Sea. It is important for us to analyze what constitutes bilateral relations and how cooperation between these states is developing, despite significant conflict of interests, because it has not only regional, but also global significance. Moreover, the dynamics of bilateral relations help to understand future trends.

Keywords: diplomacy, national interest, conflicting interests, "Ukraine problem", mediation role, transformation of foreign policy, modern features of Russian-Turkish relations.

Аннотация. В статье, анализируя двусторонние дипломатические отношения между Турцией и Россией, мы анализируем их роль и значение в сфере международных отношений. Отношения между Турцией и Россией имеют долгую историю. Окончание «холодной войны» не изменило структуру двусторонних отношений. По политической инициативе обеих сторон в начале 2000-х годов Турция и Россия стали уделять особое внимание сотрудничеству. С тех пор Анкара и Москва тесно сотрудничают в различных сферах. Однако национальные интересы России и Турции разошлись, когда речь шла о территориях от Кавказа до Ближнего Востока и Черного моря. Нам важно проанализировать, что представляют собой двусторонние отношения и как развивается сотрудничество между этими государствами, несмотря на значительный конфликт интересов, поскольку оно имеет не только региональное, но и глобальное значение. Кроме того, динамика двусторонних отношений помогает понять будущие тенденции.

Ключевые слова: дипломатия, национальный интерес, конфликт интересов, «украинский вопрос», посредническая роль, трансформация внешней политики, современные особенности российско-турецких отношений.

*Хам-хабарларға арналған автор: В. Изтаева, iztaeva.venera@mail.ru

Кіріспе

2015 жылдың қарашасында әуе кеңістігін бұзу салдарынан Түркияның ресейлік ұшақты құлату оқиғасы Ресей-Түркия қарым-қатынастары туралы бұл бытыраңқы көзқарасқа нүкте қойды және олардың анықтаушы сипаттамалары да өзгерген жаңа дәуірді бастады. Түркия президенті Режеп Тайып Ердоған 2016 жылы Ресей президенті Владимир Путинге кешірім хат жолдағаннан кейін қарым-қатынас қалпына келді, бірақ екі жақты қарым-қатынас қалпына келді деп айту қиын. Бұл болжамның ең жарқын мысалы - Ресей ұшағы құлағанға дейін жұмыс істеген елдер арасындағы визасыз режим. Қазіргі уақытта визасыз режим өзара негізде тек қызметтік төлқұжат иелеріне, сондай-ақ халықаралық көлік жүргізушілеріне қолданылады. Екіжақты қарым-қатынастардың жалғасуының айқын дәлелдеріне қарамастан, Мәскеу мен Анкара әлі де белгілі бір қиындықтарға тап болып отыр.

Осы айырмашылықтар аясында Анкара мен Мәскеуді бір бірімен не жақындастыратынын талқылау қажет. Біріншіден, екі мемлекеттің саяси көшбасшылары ұзақ уақыт бойы бір-бірімен жақсы қарым-қатынаста жұмыс істеуде. Екіншіден, Мәскеу Түркияға қатысты мәселелерде өте белсенді сыртқы саясат жүргізеді, ал Анкараның батыстағы одақтастары Түркия дабыл қаққан оқиғаларға тікелей қатысуға құлықсыз. Ұшақ апатынан кейін Анкара мен Мәскеуді Сириядағы оқиғаларға қатысты ортақ мүдделер мен ұстанымдар емес, бірлесіп жұмыс істеу қажеттілігі арқылы қарым-қатынастарды қалыпқа келтіруге ұмтылды.

Қазіргі уақытта түрік-ресейлік қарым-қатынастар негізін зерттеушілер «кооперациялық бәсекелестік» немесе «дұшпандық ынтымақтастық» ретінде анықтап отыр. Бұл Түркия мен Ресей арасындағы қарым-қатынастарды құрудағы сегменттік көзқарастың аяқталғанын және олардың айырмашылықтары мен проблемаларының мүлдем назардан тыс қалмағанын көрсетеді. Ортақ идеялар мен мүдделердің болмауы ынтымақтастыққа көлеңке түсіреді. Қысқа және орта мерзімді перспективада елдер қазірдің өзінде бұрынғы тарихи жүріп өткен

жолмен жүріп отыр, өйткені Анкара мен Мәскеуді жақындастыратын факторлар, сондай-ақ олардың ортақ проблемалары әлі де маңызды рөл атқарады. Дегенмен, институционализацияның жоқтығы екі жақты қарым-қатынастар үшін әлі де осал тұс болып табылады. Саяси көшбасшылық деңгейіндегі тығыз қарым-қатынастар тікелей диалог қажет болғанда ғана тиімді жұмыс жасап отыр. Дегенмен, жоғарыда аталған дипломатиялық конструкцияда өзіндік кемшіліктері бар, әсіресе дағдарыс кезінде байқалады.

Халықаралық қатынастардағы Ресей мен Түркия мәселелерін талдап зерттей отырып, ресей-түрік қарым-қатынасының даму динамикасына шолу жасапмыз. Ресей-түрік қарым-қатынасының халықаралық қатынастағы жалпы әлемдік көзқарастары мен қайшылықты мүдделерін анықтау арқылы Түркия мен Ресейдің халықаралық қатынастар жүйесіндегі қазіргі орны мен рөлі анықталады. Екі елдің сыртқы саяси стратегиясының концептуалды негіздері, сауда-экономикалық қатынастардың дамуы, Ресей-түрік қарым-қатынасындағы дағдарысты мәселелер соның ішінде «Украина мәселесіне» қатысты ресей-түрік позицияларын нақтылап, Түркияның медиациялық рөлінде айтуымыз қажет.

Зерттеу әдістемесі мен әдістері

Зерттеудің теориялық және әдістемелік негізі болып табылады халықаралық қатынастарды біртұтас, динамикалық жүйе ретінде қарастыратын, Ресей мен Түркияның сыртқы саясатына әсер ететін барлық факторларды есепке алуды, сондай-ақ оларды ғылыми объективтілік принциптері негізінде қарастыруды көздейтін жүйелі кешенді көзқарас. Зерттеу диалектикалық әдісті қолданбай, жалпы жеке және ерекше формациялық көзқарасты көрсетпей, Түркиямен Ресейдің сыртқы саясатының негізгі сыртқы саясатының трансформациясын талдау арқылы модернизациялау тәсілін көрсетусіз мүмкін болмас еді. Зерттеуде қолданылатын әдістердің ішінде Ресей мен Түркияның сыртқы саясатының жеке қасиеттері, векторлары мен құрамдас элементтері зерттелген талдауды да атап өту керек; талдау нәтижесінде алынған

мәліметтерді біріктіруге, жалпылауға мүмкіндік берген синтез әдісі; Ресей мен Түркияның сыртқы саяси үдерісіндегі жекелеген оқиғаларды талдауға мүмкіндік берген оқиғаларды ивент-талдау әдісі; контен-анализ арқасында Мәскеу мен Анкараның сыртқы саяси бағыттарының құжаттық негіздемесін зерттеуге мүмкіндік берді.

Бұл жұмыс нақты және статистикалық материалдардан тұратын түпнұсқа дереккөздерді, соның ішінде Түркияның Сыртқы сауда кеңсесі мен Экспортты ілгерілету орталығының, Мемлекеттік статистика институтының, Мемлекеттік жоспарлау ұйымының, Қаржы министрлігінің, Орталық Комитеттің мерзімді басылымдары мен жылдық есептерін пайдалануға негізделген. Түркия банкі және басқа да бірқатар түркиялық министрліктер мен ведомстволар. Түркияның Сауда-өнеркәсіп және биржалар одағының, Анкара, Стамбул қалаларының сауда-өнеркәсіп палаталарының, Түркияның сарапшылар қауымдастығының және басқа да қоғамдық және бизнес авторларының басылымдарында да көптеген пайдалы ақпараттар бар. Зерттеудің дереккөз базасы өте кең және түрік және орыс тілдеріндегі кең және алуан түрлі материалдарды қамтиды. Ең алдымен, келісімдерден, келісімдерден, хаттамалардан және ресми хабарламалардан тұратын үлкен маңызы бар ресми құжаттарды ерекше атап өту қажет. Екі елдің сыртқы істер министрліктері мен мемлекеттік органдардың басылымдары да бұл зерттеудің дереккөздері болып табылады. Олардың қатарында Мәскеудегі Түрік Республикасының Елшілігінің басылымдары – «Түркия хабаршысы»; Ресей Федерациясы Сыртқы істер министрлігінің «Дипломатиялық бюллетень» және «Ресейдің сыртқы саясаты: құжаттар жинағы» басылымдары. Осы құжаттарды тиянақты талдау халықаралық қатынастар тарихшысына Түркия мен Ресейдің сыртқы саясатының қағидаттарының кезең-кезеңімен қалыптасуын байқауға және екіжақты қарым-қатынастар саласындағы атқарушы ведомстволардың алдына қойылған тұжырымдамалық міндеттерді шешуге назар аударуға мүмкіндік береді.

Талқылау

Бүгінгі таңда Ресей мен түрік ғалымдарының, сондай-ақ басқа елдердің мамандарының көптеген ғылыми еңбектері мен мақалалары Түркия және Ресей-Түркия қарым-қатынасы мәселелеріне арналған. Ресей-түрік қарым-қатынасының аймақтық аспектілерін талдайтын мамандардың еңбектері басты қызығушылық тудырады. Атап айтқанда, В.А. Аваткова (2013), С.Б. Дружиловский (2002), М.К. Зиганшина (2007), И.И. Иванова (2015), С.М. Маркедонова (2016), И.А. Свистунова (2012), Д.В. Тренина (2016), Е.И. Уразова (2013), Ш.Актурк (2006), Д.С. Базоғлу (2000), Н.А. Гуней (2002), С.Оган (2008), К.Хас (2016), Б.Парк (2015) аймақтық мүдделердің Ресей мен Түркия арасындағы қарым-қатынастарға қалай әсер ететінін түсінуге елеулі үлес қосуда. Сонымен қатар ресей-түрік қарым-қатынасының заманауи ерекшеліктерін талдаған А.А.Ермекбаевтың (2019) жұмысын да атап өткен жөн.

Қазіргі кезеңдегі орыс-түрік қарым қатынасының негізгі сатылары

2000 жылдардың басында Путин Ресей президенті болды және Ердоған Түркияның премьер-министрі болды. Олардың билігінің алғашқы жылдарында әртүрлі себептермен екі көшбасшы да Батыспен жақындасуға ұмтылды. Алайда Косово соғысы НАТО-ға қарсы дұшпандық белгісі ретінде түсіндірілді. Ресейге және Батыс елдеріне наразылық артты. Екінші жағынан, 2000 жылдардың ортасына қарай Түркияның Еуропалық Одаққа кіру келіссөздерінің тығырыққа тірелуі күйзелді, өйткені Батысқа қарсылықтың күшеюі Путин мен Ердоған үшін ортақ негізге айналды. Ердоған мен Путиннің халықаралық жүйе құрылымына көзқарасы ұқсас. Екеуі де АҚШ-тың біржақты көзқарасына қарсылық танытып, батыстық державалардың кез келген сынына олардың ішкі істеріне араласу ретінде қарсы тұруға асығады. Екі көшбасшы да дәстүрлі құндылықтарды уағыздайды, халықаралық аренада өз ұстанымдарын қорғайды және өздерінің көптеген сыртқы сыншыларына қарсы шығудан тартынбайды, қажет болса,

үстемдік ететін әлемдік көзқарастар мен үрдістерге қарсы шығады.

Сирия мәселесі қазіргі уақытта ынтымақтастық саласы болып табылады, бірақ біз Анкара мен Мәскеудің араб көтерілістерінің басында және құлау оқиғасына дейін мүлдем басқа саясат ұстанғанын ұмытпауымыз керек. Ынтымақтастық Анкара Сирияға қатысты саясатын өзгерткеннен кейін мүмкін болды. Түркия өзінің жаңа көзқарасы арқылы Күрдістан жұмысшы партиясының (РКК) «достық» ұйымы болып табылатын YPG-ді өз шекарасынан алыстатуға тырысты. Президент Путиннің Түркия қауіпсіздігі мәселелеріне назар аударғанын ескере отырып, Анкара Сирияның солтүстік-шығысында әскери операциялар жүргізді. Дегенмен, Сириядағы оқиғалардың дамуы екі мемлекет үшін де белгілі бір тәуекелдерге толы. Кортунов 2021 мәліметтері бойынша, Ресей аймақтағы негізгі сыртқы ойыншы болып табылады, бірақ толыққанды шығу стратегиясын анықтау қиын. Тағы бір мәселе, режим қаншалықты Ресейдің бақылауында. Екінші жағынан, Идлиб пен Сирияның солтүстік провинцияларында буферлік аймақтардың құрылуы Түркия үшін маңызды жетістік. Дегенмен, Идлибте түріктердің толық бақылауы бар ма деген сұрақ туындайды. Түркиямен шекара маңындағы оқиғалардың дамуы кез келген сәтте орын алып, көршілес түрік аймақтарына таралуы мүмкін. Ливия, Украина және Қара теңіз аймағы сияқты сыртқы саясат пен қауіпсіздік мәселелеріне келгенде мүдделер қайшылығы айқын көрінеді. Сондықтан Түркия мен Ресейдің қарым-қатынасына сипаттама соңғы кездері «ынтымақтастық» және «дұшпандық» және «бәсекелестік» терминдерін де қамтиды. Анкара мен Мәскеу қарама-қарсы күштерді қолдайтын тағы бір мәселе - Ливиядағы жағдай. Ресей Халифа Хафтардың Ливия ұлттық армиясын қолдайды, ал Түркия премьер-министр Файез әл-Саррадж басқаруындағы халықаралық мойындалған Ұлттық келісім үкіметін (ҰҰК) әскери тұрғыдан қолдайды.

Федор Лукьяновтың пікірінше, Батыстың Ливияға араласуы Ресей үшін бетбұрыс болды және ХХІ ғасырда жергілікті қақтығыстарды қалай шешу

керек деген Кремльдің көзқарасын анықтады. Ресейдің көзқарасы бойынша, Батыс проблемаларды шешу үшін режимді өзгертуге ұмтылуда қателеседі. Қазіргі уақытта Ресей мен Түркия тұрақты атысты тоқтатуға ұмтылуда, бірақ Ливия Сириядан көптеген жағынан ерекшеленеді. Ең бастысы, бұл аймақтағы жалғыз актор Анкара мен Мәскеу емес, өйткені дағдарысқа көптеген аймақтық және жаһандық ойыншылар тартылған (Каракуллукчу М, 2022).

Украина дағдарысы 2014 жылы Қырым Ресейге аннексияланғаннан бері Түркия мен Ресей арасындағы даудамайдың тақырыбы болды. Түркия аннексияны сынап, Қырымды Ресей территориясы деп мойындамады. Алайда Украинадағы дағдарыс Түркия мен Ресей арасындағы қарым-қатынасқа бөлшектелген көзқарас қолданылған кезде пайда болды. Сөйтіп, екіжақты қарым-қатынаста күрделі дағдарыс тудырмады. Соңғы кездері Түркия мен Украина арасындағы қарым-қатынас, әсіресе, әскери салада жандана түсті. 2019 жылы Украина Түркиядан ұшқышсыз ұшатын аппараттарды сатып алды, оларды Таулы Қарабақтағы қақтығыс кезінде Әзірбайжан да пайдаланды. Оның үстіне, Анкара мен Киев бірлескен қорғаныс өндірісі туралы келіссөздер жүргізуде. Мәскеу бұл ынтымақтастықты жіті бақылап отыр. 2021 жылдың наурыз айының соңынан бастап Мәскеу Украина-Ресей шекарасында әскери мобильдікті арттырды. Ресей мен Украина арасындағы шиеленістің күшеюіне байланысты Киев пен Мәскеудің тікелей текетірес жағдайында Түркияның ұстанымы талқылана бастады. Екіжақты қарым-қатынастар қазіргі деңгейінде болса, бұл Анкараға тікелей қауіп төндірмеуі мүмкін. Алайда, Анкара мен Мәскеу құлаған ресейлік ұшақ дағдарысына ұқсас дағдарысқа тап болған кезде, Қара теңіздегі әскери теңгерімдегі өзгеріс Түркияны алаңдатуы мүмкін.

Кейбір зерттеушілер екі елдің саяси элитасы арасындағы сенімнің жоқтығынан екі жақты қарым-қатынас осал болып табылады және аймақтық қауіпсіздікке қауіп төніп тұрғандықтан түрік-ресей қарым-қатынастарына елеулі зиянын тигізуі мүмкін деп санайды. Сондықтан саяси элитаның рөлі бөлек талқылауға

лайық. Тарихи тұрғыдан Ресей Түркия үшін ықтимал қауіп ретінде қабылданады. Негізінен Батысқа арқа сүйеген түрік модернизациясы қырғи-қабақ соғыс кезінде бұл көзқарасты одан әрі күшейтті. Антикоммунизм түрік мемлекеті мен басшыларының болмысының өзегіне айналды. Дегенмен, «қырғи-қабақ соғыс» жылдарында да Ресей мен Түркия арасындағы экономикалық ынтымақтастықтың жанданғанын байқаған белгілі бір кезеңдер болды, энергетика саласындағы байланыстар жаңарды. Сонымен бірге Түркияның саяси элитасы Түркияның Батыстың бір бөлігі екендігіне жалпы бірауыздан пікір білдірді. 2000 жылдардың басынан бері көпжақтылық принципін сәйкес Ресеймен қарым-қатынастар ынтымақтастық рухына ие болуға тиіс болды. Ресей Түркияның әртүрлі салаларда ынтымақтасуы қажет негізгі аймақтық ойыншы ретінде дами бастады. Мәскеудің өршіл сыртқы саясаты бұл идеяның түрік саяси элитасы арасында танымалдылығының артуына ықпал етті. Бастапқыда Ресеймен жақындасу Түркияның сыртқы саясатындағы көп тараулардың бірі болғанымен, уақыт өте Түркияның Ресеймен қарым-қатынасы балама ретінде бағалана бастады, Түркия Батысты өзінің басым серіктесі ретінде қарауды доғарды ма деген сұрақ туындады.

Бастапқыда Түркияның Ресеймен қарым-қатынасы бұрынғының Батыспен қарым-қатынасында теңгерім тудыратын фактор болды. Соңғы уақытта, әсіресе, 2016 жылғы шілдедегі төңкеріс әрекетінен кейін АҚШ пен еуропалық серіктестерге деген сенімсіздіктің күшеюі аясында Ресеймен қарым-қатынас басымдыққа ие болды, түрік саяси элитасы балама ретінде Мәскеумен тығыз қарым-қатынасты ұсынды. Батыстық одақтастарымен қарым-қатынасты тең емес және әділетсіз деп қабылдау Түркияда еуразиялық идеялардың танымалдылығының артуына әкелді. Түрік еуразияшылдығы негізінен Түркияның саяси элитасының Еуразия концепциясының құралы болып табылады, соның арқасында ол түркі республикаларына жете алды, бұрынғы Османлы жерлерінде ықпал ету аймағын құру немесе Түркиядағы Батысқа қарсы тенденцияларды түзету үшін ресейшіл

позицияны ұстану болды. Түркияның батыстық одақтастарынан алшақтауын жақтайтын еуразиялықтар мен ұлтшылдардың саяси элитаға ықпалының күшеюімен мүдделер қайшылығына қарамастан Ресеймен қарым-қатынас басымдыққа айналды. Ресейдегі саяси элитаға, олардың Түркиямен қарым-қатынасына қатысты көзқарастарына келетін болсақ, кейбір ортақ белгілермен қатар, айырмашылықтар да бар. Ресейлік және түрік элитасы еуразияшылдықты екіжақты қарым-қатынастардың құндылық негізін қамтамасыз етуге өзара тілектерін білдіру үшін қолайлы идеологиялық құрал ретінде қарастырады. Еуразиялық державалар Батысқа қарсы тұру немесе батыс либералдық демократияларының қысымына қарсы тұру үшін бірігуге шақырылған деген идея екі елдің саяси элитасын біріктіреді.

Элиталық көзқарастардағы айырмашылықтарға келетін болсақ, екіжақты қарым-қатынастар ең жоғары деңгейде болған кезде де ресейлік саяси элита екіжақты қарым-қатынастарға одақ ретінде емес, серіктестік ретінде белгілі бір сақтықпен қарады. Максим Сучковтың айтуынша, Түркия Ресей үшін серіктес, бірақ одақ емес. Екі жақтың мүдделері арасындағы тепе-теңдікті сақтау маңызды. Ресейде Түркия көтеріліп келе жатқан аймақтық держава ретінде қарастырылады және екіжақты қарым-қатынастар шынайы саяси көзқараспен шектеледі. Ал, Сирия дағдарысы екі елдің саяси элитасы арасындағы сенімсіздік мәселесін алға тартты.

2016 жылы Түркиядағы төңкеріс әрекетінен кейін Анкараның АҚШ пен НАТО-ның күшті қарсылығына қарамастан Ресейден S-400 зымыранға қарсы қорғаныс жүйелерін сатып алу туралы шешімі Түркия мен оның батыстық одақтастары арасындағы келіспеушіліктің тереңдеп бара жатқанын бейнелейді, сонымен бірге Түркияның бұл туралы түсінігінің өзгергенін көрсетті. S-400 жеткізілімімен Түркия F-35 бағдарламасынан шығарылды және Санкциялар заңы (CAATSA) арқылы АҚШ-тың Американың қарсыластарына қарсы салған санкцияларының нысанасына айналды. Қырымды аннексиялағаннан кейін Ресей мен Альянс арасындағы қарым-қатынас шиеленіскен кезде Түркияның ұйымның негізгі бәсекелесінен

қорғаныс стратегиялық қару жүйесін алу шешімі одақ ішінде сынға ұшырады. Джан Касапоглу Түркияның НАТО-ға қатысы жоқ нұсқаларды таңдағанын айтты. Дегенмен, бұл субъектілер батыстық қауіпсіздігіне қатысты байланымда болды. Трансатлантикалық қауымдастықтың көзқарасы бойынша, Анкараның Мәскеумен қорғаныс серіктестігі НАТО-ға қарсы бағыт болды. Өзара түсініспеушілік трансатлантикалық серіктестер мен Түркия арасында толыққанды диалогтың болмауына әкелді. Сондықтан С-400 тек құрлықтан әуеге сатып алу ғана емес, сонымен бірге НАТО Ресей мен Түркия арасындағы геосаяси сынақ болды. Екінші жағынан, НАТО ішінде мұндай жікке бөліну Мәскеу үшін маңызды жетістік. Дегенмен, S-400-ді сатып алудың ортақ әскери бағдарлама болуы үшін Түркияның S-400-ді сатып алуында технология трансферінің жетіспейтінін есте ұстаған жөн.

Дегенмен, зымыранға қарсы қорғаныс жүйесі тек қару-жарақ мәмілесі ғана емес, сонымен бірге саяси мәселе. Анкара өзінің НАТО-ға мүшелігін жоғары бағалағанымен, оның батыстық одақтастарынан көңілі қалды. Түркияның НАТО-ға деген үлкен сенімсіздігі пайда болды. Сириядағы оқиғалардың дамуымен қарым-қатынастар нашарлай бастады. Синан Ульгеннің айтуынша, НАТО-ға өз мүшелерінің ұлттық қауіпсіздік басымдықтарын келісу қиын болды. Қазір НАТО-ның әрбір елі зорлық-зомбылық радикализациясы мен терроризм, жаппай қырып-жою қаруының таралуы және көршілес аймақтардағы мемлекеттің сәтсіздігі сияқты әртүрлі асимметриялық қауіптердің ауырлығын әртүрлі қабылдайды. Оның үстіне НАТО одақтастары 2016 жылғы 15 шілдедегі төңкеріс әрекетін айыптауға кешіккен Анкараның реакциясы сенімсіз болып көрінді. НАТО мүшелері арасындағы түсіністіктің жоқтығы Түркияны Ресейге қарай итермелеп отыр, өйткені Анкара шұғыл қауіптерді жоюға тырысады. Түрлі салалардағы күшті қарым-қатынастарға қарамастан сыртқы және қауіпсіздік саясаты мәселелері Түркия-Ресей қарым-қатынастарының ең әлсіз буыны болып табылады.

Ресеймен қарым-қатынастың тұрақсыздығын және институционализацияның жоқтығын ескерсек, Түркия НАТО-

ның Ресейді тежеуіне қауіп төндірмейді. Анкара мен Мәскеудің қарқынды ынтымақтастығына қарамастан, әскери саладағы ынтымақтастық өте шектеулі, сондықтан қарқынды әскери өзара іс-қимылды күту қиын, әсіресе Түркия НАТО альянсымен ұстанатын деңгейде, өйткені олар бір-бірін қауіп ретінде қабылдамайды. Анкара мен оның батыстық одақтастары арасындағы жақында болған сенім дағдарысына қарамастан, НАТО-ға мүшелік және альянспен ынтымақтастық Түркия қауіпсіздігінің кілті болып қала береді. Осылайша Түркия Ресеймен тығыз қарым-қатынасын теңестіру және НАТО-мен одақтастық рухын қайта күшейту қажеттілігін сезінуі мүмкін. НАТО-ға мүшелік Түркия үшін, тіпті Мәскеумен қарым-қатынасында да әрқашан маңызды байлық болды. Апатқа ұшыраған ресейлік ұшақпен болған оқиғадан кейін бірден Түркияның Солтүстік Атлантикалық келісімнің 4-бабына сілтеме жасауды сұрағаны маңызды, содан кейін Альянстың кезектен тыс отырысы ұйымдастырылды. НАТО үшін Түркия маңызды және адал одақтас болып табылады, оның мүшелігі әсіресе Қара және Жерорта теңіздеріндегі оқиғалар тұрғысынан өте маңызды.

Түркия мен Ресейдің халықаралық қатынастар жүйесіндегі қазіргі орны мен рөлі

Ресей-түрік қатынастары қазіргі кезеңде ерекше саяси жағдайда дамып келеді. Аймақтық державалардың белсенділігі орта және шағын елдерге маневр жасауға кең мүмкіндік беретін халықаралық қатынастар жүйесіндегі өтпелі кезеңнің нәтижесі болып табылады. Бірақ мұндай жағдайға қарамастан Түркия әлемнің әртүрлі бөліктерінде өз мүдделерін нық қорғауға ерекше дайындығымен ерекшеленеді. Соңғы 15 жылда Ресей мен Түркия арасындағы саяси байланыстардың, сауда-экономикалық және гуманитарлық байланыстардың қарқынды өсуі олардың арасында ортақ мүдделердің бар екенін көрсетті. Дегенмен, әртүрлі стратегиялық мақсаттар мен геосаяси амбицияларды, сондай-ақ оларды жүзеге асыру мүмкіндіктерін ескере отырып, ресей-түрік қарым-қатынастары әрқашан бұлтсыз

бола бермейді. Бұл қарым-қатынас соңғы жылдары бірқатар күшті сынақтардан өтті. 2016 жылы желтоқсанда Анкарада Ресей елшісі Андрей Карловтың өлтірілуі екіжақты қарым-қатынас тарихындағы қайғылы жағдай болып қала бермек.

Жақындау мен келіспеушіліктерді реттеу үдерісінде екі елдің саяси элитасы арасындағы тығыз диалог маңызды рөл атқарады. Владимир Путин мен Режеп Тайып Ердоған тұрақты тікелей байланыста, басқа елдердің басшыларына қарағанда бір-бірімен жиі араласады. Сонымен қатар, 2010 жылдан бері Ресей-Түркия жоғары деңгейдегі ынтымақтастық кеңесі (ССВУ) жұмыс істейді. Бұл механизм екі елдің министрлер кабинеттерінің жыл сайынғы бірлескен отырыстарын қамтиды, онда олар талқыланады. Пандемияға қарамастан, 2020 жылы Ресей мен Түркия президенттері үш жеке кездесу мен 18 рет телефон арқылы сөйлесті. Ресей-Түркия қарым-қатынасының бүкіл тарихында мемлекет басшыларының мұндай қарқынды диалогы бұрын-соңды болмаған. Ресей экс-Президенті Д.А.Медведев пен Түркия Премьер-Министрі Р.Т.Ердоғанның Ресей Федерациясы мен Түркия Республикасы арасында Ресей-Түркия қарым-қатынастары арасында жоғары деңгейдегі ынтымақтастық кеңесін құру туралы бірлескен мәлімдемесі және ондаған түрлі ынтымақтастық келісіміне қол қойылды. Осының барлығы екі империя тұсындағы көптеген орыс-түрік соғыстарымен байланысты элиталардың өзара оң көзқарасы мен тарихи стереотиптердің әлсіреуіне ықпал етеді.

Ресей-түрік ынтымақтастығының қозғаушы күші – экономикалық сала. Ресей Түркияның үшінші ірі сауда серіктесі (Германия мен Қытайдан кейін). Түркия Ресейдің ең ірі сауда серіктестері арасында 7-ші орында. 2019 жылы екіжақты сауда көлемі 26,5 миллиард долларға жетсе, 2020 жылы бүкіл әлемді шарпыған Ковид-19 пандемиясының салдарынан сауда көлемі 20,8 миллиард долларға дейін азайды. Ресейдің Түркияға экспорты 15,7 миллиард долларды, түрік экспорты 5,1 миллиард долларды құрады. Тауар айналымын 100 миллиард долларға жеткізу стратегиялық мақсаты күн тәртібінде қалып отыр. Екіжақты қарым-қатынастардың маңызды факторы

энергетика саласындағы ауқымды жобалар, өткізу қабілеті 16 миллиард текше метрді құрайтын «Көк ағын» газ құбырлары болып табылады жылына «Түрік ағыны» - қуаттылығы 31,5 млрд текше метр. жылына, сондай-ақ салынып жатқан «Ақкую» атом электр станциясы. Ресей Түркияға ең үлкен табиғи газ жеткізуші болып табылады. Осылайша, 2021 жылдың желтоқсан айында түрік газының импортының 47%-ы Ресейдің үлесіне тиді (Реми Буржо, 2013).

Жаңа «Түрік ағыны» газ құбыры 2020 жылдың қаңтарында іске қосылды. Бұл жоба Түркияның көгілдір отынға деген ішкі сұранысын қанағаттандыруға мүмкіндік беріп қана қоймай, Ресей-Түркия энергетикалық ынтымақтастығын жаңа, халықаралық деңгейге шығарады. Түркия арқылы Ресей газы қазір Болгария, Грекия, Румыния, Солтүстік Македонияға экспортталады. 2021 жылдың қаңтарынан бастап Сербия мен Босния және Герцеговинаға жеткізілім басталды. Венгрия газ құбырына қосылу жұмыстары жүргізілуде. Ресей Жерорта теңізі Мерсин қаласына жақын жерде салып жатқан Ақкую атом электр станциясы Түркиядағы алғашқы атом электр станциясы болмақ. Оны құру энергетикалық қауіпсіздікті арттырып, елдің экономикалық өсуін жеделдетеді. Бұл тұрғыда ресейлік жобаның Анкара үшін стратегиялық маңызы бар және екіжақты қарым-қатынастарды айтарлықтай нығайтады. Атом электр стансасы толық қуатына ие болса, Түркияның электр энергиясы қажеттілігінің 10 пайызын өтеп, елдің газ бен көмірге тәуелділігін азайтады. Соңғы төртінші блоктың құрылысы 2022 жылға жоспарланған. Атом электр станциясының іске қосылуы Түркия Республикасының құрылғанының жүз жылдығы тойланатын 2023 жылы жоспарланып отыр. Ресейдің Түркия үшін жаңа индустрия құрудағы көмегі түрік атом өнеркәсібі үшін ұлттық кадрларды дайындауды қамтиды. Қазір Ресейдің жоғары оқу орындарында жүзден астам студент білім алуда, олар кейін Ақкую АЭС-те жұмыс істей алады. Осылайша Ресей Түркияның ғылыми-өндірістік әлеуетін нығайтуға зор үлес қосуда. Түрік мердігерлерінің шетелдік құрылыс жұмыстарының шамамен 20%-ы Ресейге тиесілі. Түрік тарапының ресейлік

жобалардан түсетін табысы жылына 5-6 миллиард долларды құрайды. 2020 жылы Түркияның шетелдегі келісім-шарттар бойынша жалпы кірісі 12 миллиард долларға дейін төмендеп, 3 миллиард доллар Ресейде өндірілді. үркия ресейліктер үшін ең танымал туристік бағыт болып қала береді. 2019 жылы Түркияға ресейлік туристердің келу рекорды жаңарды - олардың саны 7 миллиард адамнан асты, бұл Ресейді бірінші орынға шығарды. Аккую АЭС жобасы Түркияның энергетикалық қауіпсіздігін нығайтады. 2020 жылы пандемияға байланысты Түркияға небәрі 2,1 миллион ресейлік турист келіп, басқа шетелдіктермен салыстырғанда бірінші орынды сақтап қалды. Ресей-Түркия қарым-қатынастарының жаңа өлшемі Сирияда басталған аймақтық өзара іс-қимыл болды және екі елдің өткір халықаралық проблемаларға көзқарастардың алшақтық жағдайында да диалогты сақтау және мүдделердің жақындасу нүктелерін табу қабілетін көрсетті.

Сириядағы шиеленіс Ресейдің Түркиямен қарым-қатынасының шешуші факторына айналды, ол Сириядағы деэскалация процесін қамтамасыз ету үшін құрылған Астана форматындағы ынтымақтастыққа айналды. Екі ел арасында қайшылықтар мезгіл-мезгіл туындаса да, екі жақ өзара әрекеттесуді сақтауға күш салды. 2011 жылдың көктемінде Сирияда басталған саяси дағдарыс Түркияның Таяу Шығыста белсенді рөл атқара бастауына ықпал етті. Ол араб әлеміндегі сілкіністерді пайдаланып, «түрік тәжірибесін» тарату арқылы өз ықпалын күшейтуге тырысты және Сириядағы реформалардың «үйлестіруші» рөлін алуға үміттенді. Осы тұрғыда Түркия басшылығы оппозициялық топтарды қолдауға көшіп, Башар Асад үкіметіне көбірек қысым көрсете бастады. Анкара ауқымды аймақтық мақсаттарға қол жеткізу жолында Дамаскпен біршама қалыптасып келген достық қарым-қатынастарын шын мәнінде құрбан етті. Осындай жағдайларда Ресей-Түркия қарым-қатынасы шиеленісе бастады, мұны 2015-2016 жылдардағы қақтығыс дәлелдейді. 2015 жылдың қарашасында түрік әскери ұшақтары Сириямен шекарада ресейлік СУ-24М бомбалаушы

ұшағын атып түсірген. Президент Путин бұл оқиғаны «террористердің сыбайластары» жасаған арқадан пышақ сұғу деп атады. Жоғары деңгейдегі саяси диалог жарты жылға жуық тоқтап қалды. Кейіннен Ресей екі ел арасындағы экономикалық байланыстарды ішінара тоқтатты, бұл екіжақты сауданың төмендеуіне әкелді. Ешкім Ресей барлауының Ердоғанмен радиобайланысты бөліскенін, олар қастандық жасаушылардан ұстады деп нақты айта алмайды, бірақ Мәскеудің көзайымы оның жағында болды.

Содан бері екіжақты қарым-қатынастар өркендеу үстінде және қалған келіспеушіліктер оларға айтарлықтай әсер етпейді. Сириядағы түрік басшылығының басты мақсаттарының бірі оның шекарасында Күрдістан жұмысшы партиясымен (ПКК) идеологиялық, саяси және әскери байланыстар арқылы байланысқан қуатты күрд анклавының құрылуына жол бермеу болды. Күрдтердің өзін-өзі анықтау және тәуелсіздік үшін күресі күрд ұйымдарын ірі халықаралық ойыншыларға айналдырды. Бұл шекарадағы текетірес Анкараның лаңкес деп танылған және Түркиядан тыс жерлерде позициялары бар, тыйым салынған РКК-ның әрекеттеріне байланысты ішкі тұрақсыздықтың туындау мүмкіндігіне қатысты алаңдаушылығын көрсетеді.

Түркияда бір кездері түрік аумағынан ығыстырылған содырлар Сирияда соғысып жатыр деген болжам бар. Анкара күрдтер Роджавада бұрыннан құрған автономияны ескере отырып, күрд аймақтарын одан әрі автономиялауға және оларды нығайтуға жол бермеуге тырысты. Анкараның Сирия аумағында тәуелсіз әскери әрекеттерге көшуі түрік саясатына да, жалпы жағдайға да елеулі түзетулер енгізді. 2016 жылдың тамыз айында түрік әскерлерінің «Евфрат қалқаны» операциясын жүзеге асыруы Анкараның өз мақсаттарына жету үшін төтенше шаралар қабылдауға дайын екендігінің бір мысалы болды. Түрік билігі күрд отрядтарынан өзеннің шығыс жағалауына шығуды талап етті. Евфрат, Сирияның солтүстігіндегі шабуылын жалғастырамыз деп қорқытты. Түркияның Қорғаныс министрі Түркияның Сириядағы әскери операциясының екі мақсаты бар екенін айтты: Сирия-Түркия шекарасының

қауіпсіздігін қамтамасыз ету және «ол жерде күрдтер болмауын» қамтамасыз ету.

Түркия 2018 жылдың қаңтар айының соңында бастаған «Зәйтүн бұтағы» операциясының мақсаты күрд жасақтарын Африннен ығыстырып, Түркия-Сирия шекарасында өзіндік буферлік аймақ құруды көздеді. Анкара күрд аймақтарындағы этникалық құрамды өзгертуге де мүдделі болды. Бақылау топтары мен күрд ақпарат құралдары Түркия қолдайтын сириялық оппозицияның мыңдаған отбасын Гутадан күрдтер Африніне көшіргенін алаңдаушылықпен атап өтті. Күрдтер аймағындағы түрік қарулы әрекеттері Ресейді қиын жағдайда қалдырды. Бір жағынан, Ресей Федерациясы Сирияның унитарлық мемлекет болып қалуы шартымен күрд автономиясын және Сирияны реттеу жөніндегі келіссөздерге күрдтердің жеке делегациясының қатысуын дәйекті түрде қолдады, бұл Түркия үшін қолайсыз болды.

Екінші жағынан, ол екіжақты қарым-қатынастардағы тағы бір өткір дағдарысқа тәуекел етпей, түрік шабуылын тоқтата алмады. Бұған қоса, Сириядағы қақтығыстағы ықпалды ойыншылардың біріне айналған Ресей оған еш қатысы жоқ, бірақ оның әскери күшіне қауіп төндіруі мүмкін қақтығыстар мен қорлаудың аймақшілік қайшылықтарының шексіз цикліне тартылуға жол бермеді. Түркия, Асад режимі және оны қолдайтын Ресей арасында қайшылықтар бар тағы бір аймақ – Идлиб. 2020 жылдың наурыз айында қол жеткізілген ресей-түрік келісімдеріне сәйкес, Түркия осы деэскалация аймағында террористік ұйымдардың, ең алдымен, Хайит Тахрир аш-Шам өкілдері мен Анкарамен ынтымақтасатын оппозициялық элементтер арасындағы қарым-қатынасты тоқтатуға міндеттенді. Бұл аймақтағы бейбіт тұрғындардың қауіпсіздігін және Идлибті үкімет бақылауындағы аумақтарға біріктіру мүмкіндігін қамтамасыз етеді.

Геологиялық барлау жұмыстары басқалармен қатар Кипр жағалауында және Грек аралдарында жүргізіледі. Афина мен Никосия Түркияның халықаралық құқықты бұзғанына назар аударады. Анкара өз

әрекеттерін заңсыз деп санамайды және бес жылдық үзілістен кейін теңіз шекаралары бойынша тікелей түрік-грек келіссөздері 2021 жылдың қаңтарында қайта басталғанына қарамастан, жағдай шиеленісіп отыр. Түркия теңіз шельфіне құқығын қорғауды көздеп отыр.

2020 жылдың маусымында Reuters агенттігі Валдай пікірталас клубының отырысында сөйлеген Лавровтың айтуынша, Түркия Ливиядағы тұрақты әскери базаларды, теңіз және әуе күштерін құруды жоспарлап отырғанын хабарлады. 2020 жылдан бастап Анкара Триполиге ресми әскери көмек көрсете бастады. Ливиядағы қақтығысты шешуге және осы елдегі жағдайды тезірек тұрақтандыруға бағытталған халықаралық күш-жігерге қатысуға мүдделі Ресейдің көзқарасы бойынша Түркия мәселені шешудің бір бөлігі бола алады. Бұған Ливиядағы қақтығысты реттеудегі ресейлік-түркиялық бірлескен делдалдық әрекеттері дәлел. 2020 жылдың қаңтарында президенттер Владимир Путин мен Режеп Тайып Ердоған жергілікті жерде деэскалацияны іздеуге және Ливиядағы саяси процесті ілгерілетуге келісті. Содан бері Ливия тақырыбы екі жақты диалог пен екі елдің бірлескен бастамаларының күн тәртібіне мықтап енді (Сотниченко А, 2014).

НАТО-ның оңтүстік қанаты болып қала отырып, ол сонымен бірге АҚШ пен еуропалық державаларды өз мүдделерін көбірек есепке алуға ынталандыруға тырысады. Және осыған байланысты Ресеймен байланыстар Түркияны жаһандық күн тәртібіне теңестіру мен енгізудің қосымша құралы болып табылады. Түркия ресейлік S-400 зымыран жүйелерін алған НАТО-ның алғашқы елі болды. Бірінші топтама Түркияға 2019 жылдың тамыз айында жеткізілді және Анкараға қарсы санкция салған АҚШ-тың қысымына қарамастан 2020 жылдың қазан айында сынақтан өтті. С-400-лердің екінші жинағын жеткізуге келісім-шартқа қол қойылды. Түркияның С-400 сатып алуы екі ел арасындағы әскери-техникалық ынтымақтастықтың ұзақ мерзімді мүмкіндіктерін кеңейтті. Сонымен қатар, Анкара түріктерге өздерінің әуе шабуылына қарсы қорғаныс жүйелерін құруда алға жылжуға мүмкіндік беретін өндірістік технологиялардың ішінара трансфертіне сенеді. Жалпы, Ресей-

Түркия қарым-қатынастары дағдарыстардың біршама сындарынан өтті, оны тараптар еңсеруді үйренді.

Олардың ішкі факторлардың да, сыртқы сын-қатерлердің де әсерінен қалыптасқан бір-біріне деген өзара мүдделері Ресей мен Түркияны жағдайлық серіктестерден оның қатысушылары арасындағы қайшылықтарға қарамастан тұрақтылықты көрсететін жаһандық күштер балансындағы маңызды саяси тандемге айналдырды.

Ресей-түрік қатынасындағы қарым-дағдарысты мәселелер

XXI ғасырдың басы Ресей президенті В.Путин мен Түркияның премьер-министрі, қазіргі президент Р.Т. Ердоған екіжақты қарым-қатынастарды дамытудың жаңа кезеңімен ерекшеленді. Тараптар стратегиялық маңызы бар және ұзақ мерзімді сипаттағы бірқатар мәмілелер жасады. Өңгіме түріктің бірінші АЭС-і Аккую (2010 ж.) және «Түрік ағыны» газ құбыры (2016) құрылысы, сондай-ақ Түркияға ресейлік С-400 әуе қорғаныс жүйелерін жеткізу (2017) туралы болып отыр. 2011 жылы тараптар өзара оңайлатылған визалық режимге көшу әрекетін жасады. Алайда, 2010 жылғы 12 мамырдағы Келісімнің өзара сапарлар шарттарына әсерін ресейлік тарап 2015–2016 жылдардағы авиациялық дағдарыс деп аталатыннан кейін тоқтатты. 2016 жылы желтоқсанда Анкарада Ресейдің Төтенше және Өкілетті Елшісі А.Карловтың өлтірілуі ресей-түрік қарым-қатынасындағы тағы бір күшті сынау болды. Ресей-Түркия қарым-қатынасындағы сәтті кадамның мысалы ретінде 2017 жылы Ресей, Түркия және Иранның Сирия мәселесін реттеудің Астана форматын құруы қарастырылады. Алайда оның артынан 2019 жылдың соңы мен 2020 жылдың басындағы Сирияның соңғы деэскалация аймағында – Идлибте болған оқиғалар 2015-2016 жылдардағы авиациялық дағдарыстан кейін екінші рет Ресей мен Түркияны нақты қауіп-қатердің алдына қойды, екіжақты қарым-қатынастардағы күрделі дағдарыс болды. Тек 2020 жылдың 5 наурызында Мәскеуде өткен Путин мен Ердоғанның кездесуі ғана Идлибтегі атысты тоқтату туралы

келісімге келуге, сондай-ақ жағдайды реттеу бойынша одан әрі қадамдар туралы келісуге мүмкіндік берді. Ресей мен Түркия арасында туындаған тұрақсыз жағдай коронавирустық пандемияның өршуіне байланысты «қатты» болды, бірақ ресей-түркияның тағы бір өршу қаупі әлі де жоққа шығарылмайды (Стародубцев, 2009).

XXI ғасырдағы Ресей-Түркия қарым-қатынасы тарихқа Путин мен Ердоған дәуірі ретінде енеді, оны 1938 жылға дейінгі алғашқы кезеңдегі кеңес-түрік қарым-қатынасымен салыстыруға болады. Ататүріктің қайтыс болуы Түркия Республикасының негізін қалаушы және тұңғыш президенті белгілеген екіжақты қарым-қатынастардың мәні мен мәнін бірте-бірте қайта қарауды білдіретінін ескеру керек. Сол сияқты, Путин Ердоған дәуірінің аяқталуының сөзсіз жақындауы Ресей мен Түркия арасындағы қарым-қатынастардың қазіргі деңгейін қалай сипаттауға болады және оларды басқа көшбасшылар ауыстырғаннан кейін не болады деген сұрақтар туындайды. Түркияның бұрынғы қорғаныс министрі Фикри Ышықтың 2020 жылы 14 мамырда «Америка дауысы» радиосына берген сұхбатында Ресей мен Түркия арасындағы қарым-қатынастар стратегиялық емес, тактикалық, Түркияның өзі де осы контексте көрсеткіш болып табылады. Солтүстік Атлантикалық альянста ол мүше болып қала береді.

Ыстамбұл Кадир Хас университетінің 2020 жылдың басында жарияланған социологиялық зерттеуінің нәтижелеріне сілтеме жасай отырып, Ресейді өз елінің «досы және одақтасы» санайтын түрік тұрғындарының санының айтарлықтай азайғанын байқауға болады. Мәселен, 2018 жылы респонденттердің 37,4%-ы орыс-түрік «достық пен одақтастық» туралы айтса, 2019 жылы 23,2%-ы. 2020 жылғы сауалнамалардың нәтижелері әлі белгісіз, бірақ Идлибтегі ресейлік-түрік дауы Ресейдің Түркиядағы танымалдылық рейтингін одан әрі төмендетті деп болжау қате болмас еді. Екінші жағынан, 2020 жылдың мамыр айының соңында ресейлік Telegram арнасы жүргізген сауалнама нәтижелеріне сәйкес, «Түркия респонденттердің 38%-ы «Ресей-Түркия қарым-қатынасын Путин мен Эрдоғанның тұлғаларының тактикалық серіктестік»

деп санайды. сауалнамаға қатысушылардың тағы 24%-ы жеке ынтымақтастық жобаларының бар екенін көрсетті, бірақ екіжақты қарым-қатынастарды «стратегиялық серіктестік» ретінде сипаттаудан бас тартты; Респонденттердің 14%-ы белгілі бір салаларда ұзақ мерзімді серіктестік туралы мәлімдеген; ал респонденттердің тек 4%-ы ғана «кең мағынада стратегиялық, ұзақ мерзімді серіктестіктің» бар екендігін көрсетті (Бингол, 2010).

2015 жылғы ұшақ дағдарысы Ресейден Түркияға туризм және орыс-түрік аралас отбасылары сияқты ортақ стратегиялық жобалар мен тығыз гуманитарлық байланыстардың болуы ресей-түрік қарым-қатынасында дағдарыстық жағдайлардың туындамауының өзіне кепілдік бермейтінін көрсетті. Сонымен қатар түрік-американ және түрік-еуропалық сауда-экономикалық қарым-қатынастар кеңірек сауда номенклатурасымен, сондай-ақ түрік экспортының Ресейге қарағанда батысқа көбірек көлемімен сипатталады.

Түркиядан Ресей Федерациясына 2019 жылы тауар экспорты 4,15 миллиард долларды, Францияға - 7,95 миллиард долларды, АҚШ-қа - 8,97 миллиард долларды, Германияға - 16,62 миллиард долларды құрады. Түркияның ЕО-ға экспорты 2019 жылдың соңында 76,73 миллиард доллар жетті. Стратегиялық мағынада елдің НАТО-ға мүше болуы «әскери-саяси координаттар жүйесі», сондай-ақ Түркия мен ЕО арасында Кедендік одақ бойынша «экономикалық координаттар жүйесі» туралы келісімнің болуы Түркияның даму траекториясы үшін векторлық маңызға ие. Астананы аймақтық мәселелерді шешу үшін Ресей-Түркия диалогының тұрақты алаңына айналдыру туралы айту әлі ерте. Дегенмен, «Астана 2.0» терминінің ресейлік-түрік әскери-саяси диалогының тұрақты форматының тұжырымдамасы ретінде пайда болуын кездейсоқ деп атауға болмайды. Ресейдің басқа интеграциялық жобалары, бірінші кезекте Еуразиялық экономикалық одақ дамудың қазіргі кезеңінде Түркияның оларға кіруін білдірмейді. Алайда түріктер бұл бірлестікке қызығушылық танытуда, өйткені «Еуразиялық күн тәртібінің» өзі

«еуропалық» емес, түрік болмысы мен заманауи идеологияға көбірек сәйкес келеді (Кирсанов, 2010).

Негізгі факті, НАТО мен Түркияның халықаралық қауіпсіздік саласындағы күн тәртібінің сәйкес келмеуі. Түркияның Күрдістан жұмыс партиясы РКК террорлық ұйымы Фетхуллаһ Гүлен ФЕТО-ның күрд терроризміне қарсы күресі және тіпті Түркия үшін басымдық болып табылатын САР президенті Асадты тақтан тайдыруға шақырулары Солтүстік Атлантикалық альянста нақты қолдау алу мүмкіндігіне ие емес. Сириялық күрдтер мәселесіне қатысты АҚШ пен Түркия арасындағы келіспеушіліктерді де жақын болашақта шешу қиын.

Екінші жағынан, Түркияның Ресей мен Қытайды тежеу үшін НАТО күн тәртібіне жақындығы кем дегенде пікірталас тудырады. ЕО-мен қарым-қатынаста Түркия іс жүзінде өзінің шегіне жеткен сияқты. Түркия Республикасы бұл христиан клубының ресми толық мүшесі бола алмайды. Ол сенім арта алатын максималды нәрсе - Кедендік одақ туралы келісімді жаңарту, сондай-ақ түрік азаматтарының ЕО-ға кіру режимін жеңілдету.

Екі жағдайда да түрік-еуропалық қарым-қатынастардың сапасының өзгеруі деп атауға болмайды және бұл бағытта да серпілістер болжанбайды. Оның үстіне Түркия мен ЕО арасындағы қарым-қатынаста тағы бір өте маңызды қоздырғыш бар – ЕО тың Грекия мен Кипр Республикасын қолдайтын Шығыс Жерорта теңізінің газ кеніштерін бөлу мәселесі. Соңғысы, түрік тарапының пікірінше, аймақтағы энергетикалық ресурстарды барлау мен өндіруді жүзеге асырып, халықаралық құқықты бұза отырып, Түркия мен Солтүстік Кипр Түрік Республикасының мүдделерін бұзады. Қазіргі Түркия үшін Шығыс Жерорта теңізі ұлттық мәселе және ұлттық мүдде болып табылады, мұнда Түркия АҚШ-тың ЕО және жаһандық энергетикалық корпорациялардың қолдауымен Грекия, Кипр Республикасы, Израиль және Мысыр кіретін газ консорциумымен қарсыласуда стратегиялық жалғыз қалды. Күрд мәселесі мен Шығыс Жерорта теңізінің кен орындарының бөлінуі Эрдаған мен оның партиясына одан кейін келетін лидерлердің күн тәртібінде өзекті болып

қала бермек. Түркия осы мәселелердің әрқайсысы бойынша халықаралық аренада тәуелсіз әрекет жасап, Батыстың негізгі ағымын толық ұстанудан бас тартып, анағұрлым тәуелсіз сыртқы саясат жүргізіп, әрине, балама одақтар мен одақтастар іздеуде (Калугин, 2008).

Батыстың Түркиядағы билікке Ердоғаннан кейін Ресей мен Түркия арасындағы қарым-қатынаста қол жеткізгенін қайта қарауға және түрік мемлекетін саясатты ұстанудың негізгі ағымына қайтаруға дайын басшы келеді деген үміті де зор. Ресей жекелеген ресейлік-түрік мәмілелерінің сапасын арттыру арқылы ғана емес, сонымен қатар сауда-экономикалық қатынастардың бүкіл периметрі бойынша олардың көлемін ұлғайту арқылы мұндай ревизионистік сценарийге дайын болуы керек. Астана процесінің де, Еуразиялық экономикалық одақтың да даму әлеуеті бар болса да, Ресей мен Түркия арасындағы әскери-саяси және сауда-экономикалық ынтымақтастықтың институционализацияланбауы екіжақты қарым-қатынастардағы негізгі олқылық деп санауға болады. Олар ЕО мен НАТО факторларын теңестіре алмаса да, Ресей-Түркия қарым-қатынасында институционалдық негіздің пайда болуын асыра бағалау мүмкін емес. 20 ғасырдың бірінші жартысы мен бір ғасырдан кейінгі үлгідегі Түрік Республикасы екі түрлі ел екенін түсіну керек. Америка Құрама Штаттарымен стратегиялық серіктестік және Американың түрік қорғаныс өнеркәсібіне қарсы санкциялары, Түркияның НАТО-ға мүше болуы және Ресейден әуе шабуылына қарсы қорғаныс жүйелерін сатып алу, Мәскеумен аймақтық форматтағы ынтымақтастық және әлемнің әртүрлі бөліктеріндегі бірқатар қақтығыстарда қарсыласу, ресми Анкара таңғаларлықтай осы үйлесімсіз нәрселердің барлығын өзінің көпвекторлы және үнемі прагматикалық сыртқы саясаты аясында біріктіре алды. Анкараның халықаралық саясаттың көптеген мәселелері бойынша мұндай екіұшты ұстанымы дипломатиялық тәжірибені ғана емес, саяси лексиконды да неологизмдермен айтарлықтай байытты.

«Қақтығыстардағы ынтымақтастық», «келіспеушілікке келісім» және тіпті айту қиын «бөлімге бөлу» кейбір салаларда

диалогты дамытуға дайын болу, басқаларында шешілмейтін қайшылықтарға көз жұма қарау, бақылаушылар қанша тұжырым пайдаланса да ресми түрде стратегиялық серіктестік ретінде анықталған күрделі ресей-түрік қатынастарының динамикасын байқаймыз. Экономикалық факторды төмендетпеу керек болса да, 2021 жылы Украина экономикасына 4,5 миллиард доллар түрік инвестициясы және 7,4 миллиард долларлық екіжақты сауда Түркияның ең үлкен шетелдік инвестор болуына және Украинаның алғашқы 5 сыртқы сауда серіктесіне кіруіне мүмкіндік берді. Ресей күштері жаппай басып алған жағдайда, Анкара бұл сандарды, сондай-ақ түрік курорттарында рекордтық екі миллионға жуық украиндық туристерді ұмытуға мәжбүр болады. Сыртқы саясаттағы прагматизм мен шебер тепе-теңдіктің арқасында Түркия осы уақытқа дейін Қара теңіз саясатының тұзағынан құтылып, сегіз жылдан бері қақтығыстағы екі серіктесімен жақсы қарым-қатынаста болды.

Ресей-түрік қарым-қатынасындағы «Украин мәселесі»

Ресей мен Украина арасындағы қақтығыс жаңа қарқын алуда. Ондаған мемлекеттер Ресей агрессиясын қатаң айыптауды және Мәскеуге қарсы жаңа санкцияларды қолдануды жалғастыруда. Кремльдің бүгінде халықаралық аренада тікелей одақтастары жоқтың қасы. Бірақ әзірге ешбір тарапты ұстанбайтын елдер бар. Қытай, Парсы шығанағы монархиялары немесе Түркия сияқты. Неліктен Анкара өзін солай ұстайды және бұл соғыста Түркия президенті Реджеп Ердоғанның жеке мүдделері қандай?

Анкара 24 ақпаннан кейін дерлік Ресейдің басып кіруін ауызша айыптады, бірақ Ресейге қарсы ешқандай санкцияларға қосылмады. Бірақ ол ең басынан бастап Мәскеу мен Киев арасындағы бейбіт келіссөздерді ұйымдастыруда негізгі делдал болуға тырысты, сонымен бірге өзі мүшесі болып табылатын НАТО-ның әрекетін сынады - әзірге, әрине, мүлдем сәтсіз. Түркия президенті Режеп Тайып Ердоған мен Түркия Сыртқы істер министрі Мевлүт Чавушоғлу Ресей-Украина қақтығыстарын

дипломатия арқылы шешу мүмкіндігін тағы да айтты. Чавушоғлу дәл осылай деді: «Кейбір НАТО елдері бейбітшіліктің Ресейді әлсіретуін қаламайды және олар Украинаға аса мән бермейді. Украинаға арналған Жол картасының бір мысалын келтіруге рұқсат етіңіздер: санкциялар режимін қайта қараумен қатар ресейлік әскерлерді кезең-кезеңімен шығару». Чавушоғлу қақтығыс басталған 24 ақпаннан бері Түркияның Украина территориясынан 17 мың өз азаматын эвакуациялағанын қосты. Сөзсіз, Анкара көптеген себептерге байланысты болып жатқан оқиғаларға қатты алаңдайды. Тағы бір дәйексөз: «Біз «қырғи-қабақ қақтығысы» деген жаңа дәуірге аяқ басып жатырмыз және оның азық-түлік, энергетика, киберқауіпсіздік және басқа да көптеген мәселелерге болашақ салдарына дайындалуымыз керек». Бұл туралы Түркия президентінің баспасөз хатшысы Ибрагим Калын мәлімдеді (Иылмаз, 2018).

Солардың ішіндегі ең маңыздыларының бірі – «Росатом» компаниясының көмегімен Түркияның энергия тұтынуының 10 пайызын қамтамасыз етуі тиіс түрік Аккую атом электр станциясының құрылысы. Бұл 20 миллиард долларлық жоба, Режеп Тайып Ердоған оны кез келген шығынмен аяқтауға ниетті екенін бірнеше рет айтты. Түркияның мемлекеттік бюджетінің кірістері келу туризміне де тәуелді емес және ресейліктер әлі де демалатын барлық шетелдіктердің өте үлкен үлесін құрап отыр: өткен жылы Түркияға 4,5 миллионға жуық ресейліктер келген. Түркияның Ресей-Украина соғысына деген көзқарасы қалай қабылдануы керек және Реджеп Ердоғанның бүгінгі таңдағы мақсаттары туралы, Анкараның Ресей-Украина келіссөздерін ұйымдастыру әрекеті, Мәскеуге қарсы санкциялардан бас тартуы, бұрын сатылған «Байрактар» ұшқышсыз ұшақтарын есептемегенде, Киевке әртүрлі қару-жарақ пен минадан тазарту техникасын жүйелі түрде жеткізуі ресейлік туристердің асыға күтуімен қалай үйлеседі? – деген сұрақтар туындайды. Анкара өзі үшін ең тиімді позицияны ұстанады, біреудің жанжалынан барынша пайда табуға тырысады. Ресей мен Украина арасындағы бұрынғы байланыстар Түркияның Еуразияның осы бөлігіндегі үлкен саясатқа қатысу

мүмкіндігін айтарлықтай шектеді, бірақ ол мұны қатты қалайды. Тарихи тұрғыдан Түркия дәстүрлі түрде бүкіл Украинаның оңтүстігіне әсер етті. Яғни, салыстырмалы түрде жақында, тарихи өлшемдер бойынша, Ресей империясының оңтүстігінде болуы Ресей империясы үшін тиімді болды, өйткені түрік ықпалы сонда қалды. Ердоған тұсында ішкі саясатта ол идеологиялық тұрғыдан пантүркизм мен исламизм басым (Сорокина, 2016).

Анкара басқа біреудің қақтығыстарынан ақша табуға тырысып, өзі үшін ең тиімді позицияны ұстанады. Осылайша Түркия Украинаға қару-жарақ жеткізіп, Ресейге жемістер мен көкөністерді сату арқылы ресейлік туристерден ақша табуға тырысуда. Путиннің Ердоғанмен қарым-қатынасының кез келген асқынған сайын түрік қызанақтарын әкелуге дәстүрлі түрде тыйым салғаны бәріміздің есімізде және бұл ретте Түркия келіссөздерде делдал, ұлы бітімгер ретінде әрекет етіп, саяси ықпалын арттыруға тырысуда. Сондықтан НАТО оны итермелесе де, Ресейдің кейбір қаруларын Украинаға сатпайды. Ресей Украинаға басып кіргеннен кейін шамамен екі аптадан кейін НАТО Ердоғанға американдық Patriot әуе қорғаныс жүйелерін алудың орнына оларды Киевке жеткізуді ұсына бастады, мысалы, Словакия өзінің ескірген S-300 жүйелерін Ресейге берді. Украина Ресейге қарсы тұру үшін. Алайда, Режеп Тайып Ердоған мұны істемеді. Біріншіден, ол өзінің НАТО-дағы серіктестеріне, негізінен АҚШ-қа толық сенбейді және соңында толық әрі жақсырақ өтемақы алатынына сенімді емес, екіншіден, ресейлік әуе шабуылына қарсы қорғаныс жүйелерінің болуы Түркияның басқа НАТО-дан тәуелсіздігіне баса назар аударады.

Бүкіл посткеңестік кеңістікте қайшылықтар неғұрлым көп болса, Түркияның ондағы ықпалы соғұрлым жоғары болады. Түркия жалпы алғанда өзін нағыз аймақтық көшбасшы сияқты ұстайды және Ресеймен де, Украинамен де қарым-қатынаста «бөліп ал да, билей бер» деген ежелгі қағиданы ұстануға тырысады. Бүкіл посткеңестік кеңістіктегі қақтығыстар неғұрлым көп болса, Түркияның ондағы әрбір нақты нүктедегі ықпалы соғұрлым жоғары болады. Бұл тек Ресей мен Украинаға ғана емес, бүкіл

Оңтүстік пен Солтүстік Кавказға және бүкіл Орталық Азияға қатысты.

Режеп Тайып Ердоған барлық жерде Ресейдің әлсіз тұстарын пайдаланып, өзінің ықпалын арттыруға, дәлірек айтсақ, қазіргі түрік билігінің түсінігінде 19-шы және 20-шы ғасырдың басында өзінен айырылған бұл ықпалды қайтаруға ұмтылады. Ал Украинадағы соғыс бүкіл Түркия үшін емес, Реджеп Ердоғанның жеке мақсаттары үшін қаншалықты маңызды? Бұл арнайы мақсат болуы мүмкін бе? Ердоғанның Түркияның мемлекет ретіндегі мақсаттарына сай келмейтін көптеген жеке мақсаттары бар. Ердоғанның, әрине, Түркияның мемлекет ретіндегі мақсаттарына сай келмейтін, сонымен қатар Түркияның ел ретіндегі мүдделеріне тікелей қайшы келетін көптеген жеке мақсаттары бар. Режеп Тайып Ердоған, Владимир Путин сияқты, өте авторитарлық көшбасшы, іс жүзінде диктатор дерлік. Режеп Тайып Ердоған соңғы жылдары бұрын-соңды болмаған билікті өз қолына шоғырландырды, барлық партияаралық қайшылықтарды, оппозицияны жойды және оған қарсы тұрған басқа саяси партияларды айтарлықтай әлсіретті (Василенко, 2014).

Сонымен қатар, 2016 жылғы әскери төңкеріс әрекеті деп аталатын оқиғадан кейін, көптеген сарапшылар арасында шын мәнінде төңкерістікім жасады деген сұрақ туындайды, Режеп Тайып Ердоған бұған дейін шешуші болған түрік армиясының, соның ішінде саясаттағы ықпалын жоққа шығара алды. Енді Түркия Ердоғанның ұсынысымен тағы да президенттік-парламенттік республикаға айналды және ол өз билігін мүмкіндігінше ұзақ сақтап, оны одан әрі кеңейтуді қалайды. Осы тұрғыдан алғанда, Украина аумағындағы толық ауқымды әскери қақтығыс оған, бір жағынан, соғысып жатқан қарсыластарға өзінің делдалдық қызметін көрсете алатын күшті елдің көшбасшысы ретінде әрекет етуге мүмкіндік береді, ал екінші жағынан, мүмкіндік береді. Украинаға қатысты Минск келісімдері арқылы Ердоған қазір өз кінәсінен, ең алдымен ЕО-мен және жалпы Батыспен қарым-қатынаста тап болған оқшауланудан ішінара дипломатиялық жағдайдан шығуға тырысу. Иә, Түркия президенті қомақты геосаяси және дипломатиялық бонустар алып, бұл соғысты тоқтатқысы келетін

шығар. Ердоған соңғы жылдары бұрын-соңды болмаған үлкен билікке ие болды.

Бұған қоса, Түркия экономикасы терең дағдарыста, егер Ердоғанның бұл дағдарыстан тез шығуға мүмкіндігі болмаса, онда ол басқа жолмен шығуға тырысады. Ердоған мен оның партиясы келесі сайлауды күтуде, елде оған қарсы тұратын оппозицияда бой көтеріп келеді, ал Ердоған оларға төтеп беруі үшін сыртқы саясатта соның ішінде бітімгерлік миссиясы оған пайда әкелуі әбден мүмкін. Жалпы, соңғы жылдары Ердоған тұсында Түркия да Путин тұсындағы Ресей сияқты «тізе бүктірді». Алайда олар мұны басқаша жасады. Пішін бойынша, әрине, көп айырмашылықтар болды, бірақ түпкілікті нәтижеге қарағанда, ұқсастықтар қазір көптеген адамдар ойлағаннан да көп болып шықты. Түркия, бір жағынан, аймақтың экономикалық көшбасшысы болуға тырысты, әрине, ұзақ уақыт бойы бұл орынды иемденді. Бірақ Ердоғанның волюнтаристік саясаты, Батыспен қарым-қатынасының нашарлауы, Түркияның сыртқы сауда балансын бұзуы, халықаралық экономикалық байланыстарын бұзуы және көптеген қателіктер жібергені қазір Ресейде болып жатқан жағдайға ұқсас екенін көреміз, тек анағұрлым аз көлемде ол елдің экономикалық қуатына айтарлықтай нұқсан келтірді және енді ол тұтас бір үлкен аймақтың сөзсіз көшбасшысы емес. Режеп Ердоған Владимир Путин сияқты мүлдем тәуелсіз сыртқы, ең бастысы, әскери саясат жүргізді. Олардың арасындағы айырмашылық, сөзсіз, Түркия НАТО-ның мүшесі болып қала бере отырып, ол жақтағы одақтастарымен ынтымақтасады, дегенмен НАТО шеңберінде, оның ішінде Солтүстік Атлантикалық альянстағы, әсіресе Жерорта теңізіндегі серіктестеріне қатысты тәуелсіз және агрессивті әрекет ете алды. Ердоған өзінің территория мәселесіне қатысты озбыр әрекеттері болды дегенмен ол ешкімнің мемлекеттерге қатысты құқықтарын бұзбады. Анкараның Мәскеумен қарым-қатынасы соңғы жылдары түбегейлі жаңа деңгейге көтерілді. Стратегиялық ынтымақтастықтың айқын көрсеткіші Түркияның С-400 әуе қорғаныс жүйесін сатып алуы, сондай-ақ Мерсиндегі Аккую атом электр станциясының құрылысы

жобасы болды. Бұған қоса, Түркия Ресейдің «Түрік ағыны» газ құбырын тарту бастамасын қолдады. Бұл жобаларға екі ел де қомақты қаржы бөлді.

Сириядағы азаматтық соғыс аясында Түркия елеулі қауіп-қатерлерге тап болғанымен және дағдарыстық жағдайларды басқаруда белгілі бір тәжірибеге ие болғанымен, аймақтық ауқымдағы қақтығыс ел үшін әртүрлі тәуекелдерді тудыруы мүмкін. Ресей мен Украина Түркия үшін экономикалық және стратегиялық тұрғыдан үлкен маңызға ие. Сондықтан да Анкара аймақтағы бейбітшілік пен тұрақтылыққа ерекше мүдделі, дағдарыстың одан әрі өршуіне жол бермеу үшін Мәскеу мен Киевпен белсенді байланыста. Түркия Ресей мен Украина арасындағы шиеленісті азайту үшін кез келген рөлде әрекет етуге дайын. Президент Ердоған Ресей президенті Владимир Путинмен және Украина лидері Владимир Зеленскиймен келіссөздер жүргізуде. Түркия үшін әлемдегі, ең алдымен посткеңестік кеңістіктегі әртүрлі қақтығыстарды шешуде маңызды рөл атқаратын негізгі держава екенін көрсету өте маңызды. «Бұл елдің сауда және инфрақұрылымдық жобалардың үлкен саны өтетін хаб, орталық екенін атап көрсететін сыртқы саясат идеологиясына сәйкес келеді. Бұған қоса, Анкара посткеңестік кеңістікте белсенді сыртқы саясат жүргізуге тырысуда (Юксел, 2019).

Зерттеу нәтижелері мен қорытынды

Қазіргі халықаралық қатынастар жүйесін зерттеудің авторлық әдістемесі әлеуметтік, институционалдық және үлгілік көзқарастардың күрделілігі негізінде айқындалады. Бұл тәсілдердің қазіргі халықаралық қатынастардағы идеологиялық-құндылық көзқарастың қалыптасуы мен нығаюы контекстінде Түркия Республикасының сыртқы саясатын зерттеуге қолдануға болатыны дәлелденді. Түркияның сыртқы саясатын зерттеуде идеологиялық-құндылық көзқарас қолданылды, ол Түркияның сыртқы саясатын тек мүдделер призмасы арқылы ғана емес, сонымен қатар сыртқы

саясат идеологиясы аясындағы идеялар мен құндылықтарды талдауға мүмкіндік берді. сондай-ақ Түркия Республикасының сыртқы саясатын халықаралық қатынастардың идеологиялық-саяси өрісін өзгертудің жалпы жүйесіне енгізу тұрғысынан.

Түркияның Ресеймен қарым-қатынасын экономика анықтайды. Көп жағдайда «Көгілдір ағын» және «Түрік ағыны» газ құбырлары, Ақкую атом электр станциясы сияқты ірі жобалардың қалыптасуы және экономикалық серіктестіктің берік негізін құрудың арқасында ресейлік-түрік өзара әрекеттестігін түбегейлі өзгертуге мүмкіндік туды. Сонымен қатар, өзара әрекеттестіктің бір саласына тым көп көңіл бөліп, басқа салаларда тым әлсіздік танытқан қарым-қатынастар Сирия аспанында ресейлік әскери ұшақтың құлауы кезіндегідей жағдайдағы сәл түсініксіздік, қарым-қатынастың күрт күйреуге әкелуі мүмкін. Сонымен бірге бұл оқиға мемлекеттерге барлық салаларда байланыстарды нығайту қажет деген қорытындыға келуге мүмкіндік берді, бұл қауіпсіздік саласында оң өзгерістерге әкелді және «Ресей-Түркия-Иран үшбұрышы» Сирия мәселесін шешуге мүмкіндік берді.

Түркияның сыртқы саясатын әртараптандыруды және белсендіруді ескере отырып, Ресей-Түркия қарым-қатынастарының перспективаларын анықтау тұрғысынан қазіргі халықаралық қатынастардағы күштердің жаңа балансын қалыптастыру шеңберінде, идеялар мен құндылықтар саласы екі ел арасындағы қарым-қатынаста ең перспективалы және күрделі болып қала береді. Түркияның Ресейдің ықпал ету аймағында және Ресей аумағында «гуманитарлық» іс-шараларын жүргізуі Ресей Федерациясының ұлттық қауіпсіздігіне қауіп төндіреді, ұзақ мерзімді стратегияны талап етеді және Ресейдің тиісті белсенді саясатымен теңгеріледі. Ресей-түрік өзара іс-қимылының болашағы олардың тұрақты түрленуінің гуманитарлық идеологиялық, құндылық және геосаяси құрамдас бөлігінде жатыр.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Аватков В.А., Дружиловский С.Б., Федорченко А.В. (2013). Российско-турецкие отношения: 2002-2012 гг. МГИМО, М., С. 5-6.
2. Дружиловский С.Б. (2002). Эволюция концепции безопасности на Среднем Востоке (Иран, Афганистан, Турция). Восток Запад: региональные подсистемы и региональные проблемы международных отношений, 528 с.
3. Зиганшин М.К. (2007). Россия-Турция: от двустороннего сотрудничества к многоплановому партнерству. Бишкек 175 с.
4. Иванова И.И. (2015). Турция и сирийский кризис. // Сборник статей «Восток между Западом и Россией» М.: ИВРАН, 160-179.
5. Маркедонов С.М. (2016). Российско-турецкие отношения и проблемы безопасности Кавказского региона. // Россия в глобальной политике. <<https://globalaffairs.ru/articles/rossijsko-tureczkie-otnosheniya-i-problemy-bezopasnosti-kavkazskogo-regiona/>> қаралған күні: 08.12.2022.
6. Свистунова И.А. (2012). Ближний Восток во внешней политике Турции в XXI в.: региональная стратегия. //Международная политика. Проблемы национальной стратегии № 4(13) С. 39-55.
7. Дмитрий Тренин: Внешняя политика России в ближайшие пять лет: цели, стимулы, ориентиры (2016). Совет по внешней и оборонной политике. <<https://svop.ru/main/20112/>> қаралған күні: 15.12.2022.
8. Уразова Е.И. (2013). Проблемы российско-турецких отношений в Центральной Азии // Материалы Круглого стола, г. Москва.
9. Aktürk Ş. (2006). Turkish-Russian Relations after the Cold War (1992-2002) //Turkish Studies, 7 (3):337–364.
10. Bazoglu D.S. (2000). Turkish Russian Relations: The Challenges of Reconciling Geopolitical Competition with Economic Partnership // Turkish Studies, Vol. I. №. 1, pp. 59-82.
11. Yılmaz S. (n.d.) Rusya Federasyonu Güvenlik ve Savunma Politikası <https://www.academia.edu/7647542/Rusya_Federasyonu_G%C3%BCvenlik_ve_Savunma_Politikas%C4%B1> қаралған күні: 18.12.2022.
12. Оган С. (2008). Правящая Партия и Турецко-Российские Отношения // Азия и Африка сегодня, № 12(617), сс. 44-49.
13. Хас К. (2016). Хождение за два моря: расширение границ влияния России от Крыма до Сирии. // Международная VI. Ялтинская конференция, организованная журналом «Международная жизнь» при поддержке МИД РФ 19-23 октября 2015 г. на тему: «Особенности современных интеграционных процессов на постсоветском пространстве» // Международная жизнь, сс. 186-191.
14. Park B. (2015). Turkey's isolated stance: an ally no more, or just the usual turbulence? // International Affairs, Volume 91, Issue 3, pp. 581–600.
15. Yermekbaev A. (2019). The Russian-Turkish relations in the context of Syrian crisis//Relations between Turkey and Russia in the context of energy partnership, Opción, Año 35, Especial No.19 (2019): 362-380.
16. Каракуллукчу М. (2014). Перспективы сотрудничества России и Турции в неспокойном регионе. // Московский центр Карнеги. <https://carnegieendowment.org/files/CP_Turkey2014_web_Rus.pdf>
17. Реми Буржо. (2013). Россия-Турция, энергетика как основа отношений. Russie. Nei/ Vision No 69. Французский Институт Международных Отношений ИФРИ. С. 24.
18. Сотниченко А.А. (2014). Россия и Турция: от соперничества к сотрудничеству. Перспективы развития российско-турецких отношений // Медина. Издательский дом. <http://www.idmedina.ru/books/materials/turkology/1/plenary_sotnichenko.htm> қаралған күні: 10.01.2023.
19. Стародубцев И.И. Российско-турецкие многоплановые отношения в области энергетики: перерастет ли сотрудничество в стратегическое партнерство? <<https://www.mk.ru/economics/2015/05/06/rossiya-turciya-strategicheskie-partnery-ili-soperniki.html>> қаралған күні: 17.01.2023.
20. Бингол Х.Ф. (2010). Взаимодействие Турции и России в сфере энергетической политики: опыт, перспективы, влияние на региональную политическую стабильность: Автореф. дисс. канд. полит. наук.
21. Кирсанов Е.Е. К вопросу российско-турецкого стратегического партнерства. <<http://www.iimes.ru/?p=10177>> қаралған күні: 17.01.2023.
22. Калугин П.Е. (2008). Современное состояние и возможные пути развития российско-турецкого сотрудничества в сфере энергетики // Известия ИГЭА. № 6. С. 99.
23. Yılmaz, S. veYakşı, A. (2016). OsmanlıDevleti'ndenGünümüzeTürk-Rusİlişkileri. TürkRus İlişkileri, <https://www.academia.edu/25584786/OsmanlıDevletinden_G%C3%BCn%C3%BCm%C3%B9Cze_T%C3%BCrk_Rus_%C4%B0l%C5%9Fkileri> қаралған күні: 19.01.2023.
24. Сорокина Д.А. (2016). Основные этапы развития публичной дипломатии в России. –

26. Emincan Yüksel Rusya ile Ticaret Hacmi 2017'de Arttı <<https://www.dogrulukpayi.com/iddia-kontrol/recep-tayyip-erdogan/rusya-ile-gectigimiz-yil-ticaret-hacmimizde-yuzde-30-luk-artis-sagladik>>

<https://www.academia.edu/25584786/Osmanli%20Devletinden_G%C3%BCn%C3%BCm%20G%C3%BCn%C3%BCne_Kadınların_Eğitimine_Katkıları

C3%BCze_T%C3%BCrk_Rus_%C4%B0li%C5%9Fkileri> Accessed 19.01.2023.

24. Sorokina D.A . (2016). Osnovnye etapy razvitiya publichnoj diplomatii v Rossii. – Vlast'. № 4. S. 132-137.

25. Vasilenko A. (2014). Imidzh Rossii: koncepciya nacional'nogo i territorial'nogo brendinga, 2-e izd. M.: Ekonomika. s. 247.

26. Emincan Yüksel Rusya ile Ticaret Hacmi 2017'de Arttı <<https://www.dogrulukpayi.com/iddia-kontrolu/recep-tayyip-erdogan/rusya-ile-gectigimiz-yil-ticaret-hacmimizde-yuzde-30-luk-artis-sagladik>>

СОВРЕМЕННОЕ ПОЛОЖЕНИЕ И РОЛЬ ТУРЦИИ И РОССИИ В СИСТЕМЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Венера ИЗТАЕВА, кандидат политических наук, доцент кафедры современной истории Казахстана и мировоззренческих дисциплин Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, Алматы, Казахстан, iztaeva.venera@mail.ru

Лаура АБЖАПАРОВА, доктор PhD, ассоциированный профессор профессиональной кафедры международных отношений, Казахского университета международных отношений и мировых языков им. Абылай хана, Алматы, Казахстан, email: abzhaparova.l@ablaikhan.kz, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-3045-3649>

THE CURRENT POSITION AND ROLE OF TURKEY AND RUSSIA IN THE SYSTEM OF INTERNATIONAL RELATIONS

Venera IZTAEVA, Candidate of Political Sciences, Associate Professor of the Department of Modern History of Kazakhstan and worldview disciplines, Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan, iztaeva.venera@mail.ru

Laura ABZHAPAROVA, Doctor PhD, associate professor at the Professional department of international relations, Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan, email: abzhaparova.l@ablaikhan.kz, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-3045-3649>